

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Demográfia és Szociológia Doktori Iskola
Demográfia program

**Educational assortative mating and its effect on
the quality and stability of relationships**

**A végzettség szerinti asszortatív párválasztás és
hatása a párkapcsolatok minőségére és
stabilitására**

Angol nyelvű doktori értekezés tézisei magyar
nyelven

Erát Dávid

Témavezető: Dr. Spéder Zsolt

Pécs, 2022

A szerző témában megjelent publikációi

Rövid, I. - Erát, D. - Füzér, K. (2021). A párkapcsolat, a gyermeknevelés és a társadalmi tőke szerepe a szubjektív jóllét alakulásában. *Socio.hu: Társadalomtudományi Szemle*, 11(1), 62-83.

Erát, D. (2021). Educational assortative mating and the decline of hypergamy in 27 European countries: An examination of trends through cohorts. *Demographic Research*, 44(7), 157-188.

Erát, D. (2020). A „koronaválások” jelensége és lehetséges magyarázatai. In Fokasz, N. - Kiss, Zs. - Vajda, J. (szerk.): *Koronavírus Idején*. Budapest: Replika (e-könyv).

Erát, D. (2019). A párkapcsolattal való elégedettség időbeli alakulása: Lehetséges pályák és befolyásoló tényezők. *Demográfia*, 62(4), 347-384.

Erát, D. (2019). Párválasztás a kelet-közép-európai fiatalok körében. In Kovács, T. - Molnár, G. (szerk.): *Fiatalok a Kárpát-medencében a 21. század elején*. Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet.

Erát, D. (2019). Összefüggések a párkapcsolat szerkezete és felbomlása között a nemzetközi szakirodalom tükrében. *Szociológiai Szemle*, 29(3), 23-39.

Erát, D. (2018). A vallás és a párválasztás. In Kiss, G. - Vértesi, L. (szerk.): *Fiatal kutatók és doktoranduszok VIII. Nemzetközi Teológuskonferenciájának tanulmánykötete*. Pécs: Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola.

Bevezetés

A disszertáció központi témája a végzettség szerinti párválasztás és következményei. A „ki-kit választ” kérdése a társadalomtudományos irodalomban kiemelt figyelmet kapott az elmúlt években (Kalmijn 1998), hiszen több demográfiai (Nomes és Van Bavel 2016; Mu és Yeung 2019), szociológiai (Wu 2021) és közgazdaságtani (Schwartz 2013) folyamatban is kiemelt szerepet játszik.

Az elemzések során elsősorban a változó párválasztási mintázatokra, a párkapcsolati minőségre és a kapcsolatok felbomlására koncentrálok. Ennek oka, hogy Európában, így hazánkban is megjelent egy oktatás-specifikus párválasztási kényszerhatás (Van Bavel 2012): a nők végzettsége egyre inkább felülmúlja a férfiakét (Vincent-Lancrin 2008), mely eredményeképp nagyobb arányban jönnek létre hipogám párkapcsolatok (női végzettségi előny a kapcsolaton belül), hiszen a magas végzettségű nők számára nem áll rendelkezésre elegendő számú magas végzettségű férfi. Eme növekvő arányban jelen lévő hipogám párkapcsolatokra több elméleti megközelítés és empirikus tanulmány is alacsonyabb minőségűként és instabilként tekint. Munkám a tudományos diskurzushoz összességében a párkapcsolatok létrejöttének, működésének és felbomlásának értelmezésével, új hazai és nemzetközi eredményekkel, és tágabb értelemben rétegződéskutatási, demográfiai és gender szempontból releváns adatok bemutatásával járul hozzá.

Elméleti háttér

Az asszortatív (nem véletlenszerű) párválasztás elméleti irodalma három, egymással összefüggő folyamatot hangsúlyoz, melyek meghatározzák, hogy ki-kivel alkot párkapcsolatot (Kalmijn 1991, 1998).

Az egyéni preferenciák szemszögéből, a párkapcsolatot létesítő személyek bizonyos társadalmi-gazdasági tulajdonságokat keresnek partnerükben (például végzettség, foglalkozás vagy jövedelem). Ha a párkeresés során adott jelölt megfelel eme elvárásoknak, akkor a párkapcsolat nagyobb eséllyel jön létre, működik jobban és marad stabil hosszabb távon. Ezzel ellentétesen, a preferenciáknak nem megfelelő személlyel alkotott kapcsolatok negatívabb pályát követnek. A preferencia-elméletek és a témában végzett tanulmányok azonban megoszlanak a tekintetben, hogy milyen elrendeződés a leginkább keresett és pozitív az egyének számára. A klasszikusnak mondható, Parsonsi és Beckeri megközelítések (Parsons 1940, 1942, 1943, 1955a, 1955b; Becker 1973, 1974, 1985, 1991) szerint a férfiak és nők bioszociális okokra visszavezethetően eltérő szerepeket töltenek be a párkapcsolatokban, és a párkapcsolat létrejötté, működése és fennmaradása szempontjából kulcsfontosságú a kölcsönös függés megléte. Míg a férfiak általában a kenyérkereső szerepére specializálódnak, addig a nők az expresszív, háztartással és gyermekneveléssel járó feladatokat látják el. Így, a háztartásban mindkét fél függ a másiktól, és a kölcsönösen megosztott erőforrások pedig előnyösek az egyének számára, pozitív hatást kifejtve. Eme elméletek

szerint a nők munkába állása és javuló társadalmi helyzete (például végzettsége) nyomán megjelenő szerepkonfliktusok, valamint a nők függetlenedése csökkenti a kapcsolatok minőségét és emeli az instabilitásukat.

Míg a klasszikus elméletek szerint a hipergámia (férfi előny) az ideális a párkapcsolat számára, más megközelítések a homogám (hasonlók kapcsolata) párkapcsolatokat látják pozitív fényben. A csere- és alkudozási, valamint homofília elméletek szerint hosszútávon a pár számára az egyenlő helyzetekből történő, kölcsönösen gyümölcsöző cserefolyamatok az ideálisak, mely garantálja a felek között az egyenlőséget, reciprocitást, szolidaritást és megfelelő kommunikációt (Levinger 1979; Huston és Burgess 1979; Edwards 1969; Emerson 1976; Hatfield et al. 1985; McPherson, Smith-Lovin és Cook 2001). Ezzel ellentétesen, a heterogám (eltérők kapcsolata) párok közötti egyenlőtlenségek hosszútávon bomlasztó hatásúak.

A preferenciák mellett a második párválasztást meghatározó folyamat a párkapcsolati piac, mely az egyén számára elérhető partnerek számát és tulajdonságait jelenti. A makrostruktúra elmélet szerint a társas interakciókat, így a párkapcsolatok létrejöttét is meghatározza az adott társadalom összetétele: nagyobb csoportok inkább endogám (egymással történő) interakciókban, míg a kisebbek exogám (másokkal megvalósuló) kapcsolatokban vesznek részt (Blau 1977). A párkapcsolati piac a párkapcsolattal való elégedettséget és a kapcsolat stabilitását az elérhető

alternatívákon keresztül befolyásolja - minél több, potenciálisan jobb partner érhető el az egyén számára, annál inkább hajlamos az elégedetlenségre és kapcsolata felbontására (Levinger 1965, 1976).

A harmadik és egyben utolsó tényező a párválasztásban a társas kontextus, azaz a társadalom által előírt normák és elvárások szerepe. A vonatkozó elméletek szerint a társadalom az egyénektől elvárja a normák által meghatározott nemi szerepeiknek való megfelelést a mindennapos interakciók során (West és Zimmerman 1987). Az elvárásokkal egyező viselkedés pozitív hatással bír (például, ha egy tradicionális társadalomban a nő mindennapjait a házimunka és a gyermeknevelés, a férfit pedig a kenyérkeresés határozza meg) a kapcsolatra nézve, a normaszegő magatartás pedig negatívval. Fontos megjegyezni, hogy a normák ugyanakkor változnak: egyes gondolatok szerint a nők munkába állása után a férfiak is megjelennek korábban femininnek gondolt feladatokban, mások szerint azonban amíg a nők belépnek a munka világába, kettős terhet vállalva az otthoni feladataikkal, addig a férfiak nem nyitnak új szerepek felé (Goldscheider, Bernhardt és Lappegard 2015; England 2006, 2010).

A magyar kontextus

A dolgozatban felvázolt folyamatok tanulmányozásához kiemelten fontos mérlegelni a demográfiai és szociológiai környezetet, melyben a párkapcsolatok elhelyezkednek.

Magyarországon az ezer főre eső házasságok száma, valamint a nők teljes első házasságkötési arányszáma egy kezdeti magas szintről csökkenő tendenciát mutatott egy 2010 után megfigyelhető növekedéssel, míg ezzel egyidejűleg a válások száma nőtt, egy szintén 2010 után érzékelhető csökkenéssel. A házasságok visszaszorulása mögött kiemelten jogi, gazdasági és politikai változások állnak, míg a 2010 utáni növekedés a gazdasági válság után pótoló házasságoknak és a szociálpolitikai ösztönzőknek köszönhető (Csernákné 1991, 1996; Murinkó és Rorh 2018; Kapitány és Murinkó 2020). A válások emelkedése pedig a jogi szabályzások enyhülésének, gazdasági nehézségeknek és gyors társadalmi átalakulásoknak tudható be (Tóth 1999; Tomka 2000; Földházi 2009). A számbeli változások mellett a házasságok és válások is egyre később történnek az életútban.

A nem házasságra épülő együttélési formák a kilencvenes évek után jelentek meg nagyobb számban hazánkban (Csernákné 1991; Spéder 2005; Pongráczné 2009, 2012; Vörös és Kovács 2013; Murinkó és Spéder 2015; Murinkó és Rohr 2018). Az élettársi kapcsolatok többsége ugyan a házasság előszobájaként funkcionál, újabb eredmények a házassággal szembeni alternatívaként való szerepüket is kiemelik. A 2000-es évektől észrevehető a látogató partnerkapcsolatok térnyerése is, mely kiemelten olyan személyeket érint, akik még a kapcsolatuk elején tartanak, gyermek nélkül (Kapitány 2012).

A párkapcsolatokra vonatkozó normák és elvárások tekintetében Magyarországon egy sajátos, kettős helyzet figyelhető meg: bizonyos tekintetben a magyarok tradicionális, míg más kérdésekben progresszív véleményeket fogalmaznak meg (Utasi 1996; Dupcsik és Tóth 2008; Pongrácz és S. Molnár 2011; Pongráczné 2005; Gregor 2016; Csányi 2019). Ez a világháború utáni rendszer hagyatékaként értelmezhető, ugyanis a nők nagyarányú munkába állása mellett az egyének visszahúzódtak a családi közösségbe, ahol személyes szabadságuk maradékát tudták gyakorolni. Ennek eredménye, hogy alternatívák híján családcentrikus és tradicionális gondolkodás uralkodik a mellett, hogy a többség a női munkavállalást és keresetet a háztartás számára szükségesnek tartja. Így a nőket sokszorosan terhelő elvárásrendszer él hazánkban: egyszerre kell jövedelmet biztosítani a házimunkában és gyermeknevelésben kivett oroszlánrészük mellett.

A nők társadalmi helyzetét illetően elmondható, hogy Magyarországon a nők férfiakat felülmúló arányban rendelkeznek egyetemi végzettséggel és nagyobb arányban vannak az egyetemre jelentkezők és felvettek között, ugyanakkor a növekvő munkaerőpiaci részvételük mellett jelen van egy tartós foglalkoztatottsági és jövedelmi hátrány. A hátrányok tartóssága mögött többek között a felsőbb oktatásban és munkahelyeken jelenlévő nemi diszkrimináció és a gyermekvállalás okozta nemspecifikus hátrányok állnak (Pető 2018; Tardos és Paksi 2020; Schadt 2011).

Kérdések és hipotézisek

A dolgozatban bemutatott elméleti megközelítések, korábbi empirikus eredmények és a sajátos magyar kontextus figyelembevételével négy kutatói kérdést, valamint két hipotézist fogalmaztam meg. A pár relatív helyzetének mérésére az egyének és páruk legmagasabb iskolai végzettségét használtam (általános iskolai vagy alacsonyabb, szakmunkás, érettségizett, felsőfokú vagy magasabb).

Az oktatás-specifikus párválasztási kényszerhatás (Van Bavel 2012) gondolatmenetére alapozva, a magyarországi párválasztási mintázatokkal kapcsolatban a következő exploratív kérdéseket vizsgáltam:

- 1. Hogyan változik a végzettség szerinti párválasztás mintázata az egymást követő születési kohorszokban?*
- 2. Van-e összefüggés a nők növekvő végzettségi előnye és a hipergámia (férfi előny) csökkenése között?*
- 3. Erősödött vagy csökkent a pár tagjainak végzettsége közötti asszociáció?*
- 4. Mennyiben hasonlít a magyar párválasztási mintázat és a hipergámok esetében látott változás más európai országokhoz?*

Mivel a korábban bemutatott elméletek megosztottak voltak a tekintetben, hogy a hipergámiát vagy a homogámiát tartják-e előnyösebbnek, a párkapcsolat minőségével és stabilitásával kapcsolatos hipotéziseimben a hipogám (női előny) párkapcsolatban élőket tekintetem referenciának. E szerint:

1. hipotézis: A végzettség szerint hipogám kapcsolatokhoz képest az egyének Magyarországon elégedettebbek kapcsolatukkal, ha az homogám vagy hipergám.

2. hipotézis: A végzettség szerint hipogám kapcsolatokhoz képest az egyének Magyarországon nagyobb valószínűséggel maradnak együtt partnerükkel a kapcsolatban, ha az homogám vagy hipergám.

Ugyan a hipotézisek egyszerűnek tekinthetők, eme megfogalmazás garantál egy olyan megközelítést, mely nem mond ellen a párválasztás irodalmának egy jelentős szegmensével. A hipogám kapcsolatok referenciaként való használata továbbá azzal az előnnyel is bír, hogy könnyen összehasonlíthatóvá teszi a hipergámia és homogámia hatását, így, ha létezik egy sorrendiség a lehetséges elrendeződések között, akkor azt az elemzések képesek feltárni.

Eredmények

A párválasztás mintázatai

A párválasztás mintázatának és az abban bekövetkező változások elemzése során a 2011-es népszámlálás, valamint az európai kitekintéshez a European Social Survey (ESS) 1-9. hullámának 25 éves vagy idősebb személyekre vonatkozó adatait használtam fel. A vizsgálatok során egymást követő, tíz éves születési kohorszokra koncentráltam, a census esetében 1920-1929 és 1980-, míg az ESS-nél 1930-1939 és 1980-között.

Az első és második kutatói kérdést nézve, az elemzésekben látható, hogy a végzettség szerinti homogámia volt a vizsgált kohorszokban a domináns, ugyanakkor az idősebb kohorszokban prevalens hipergámia jelentősen lecsökkent, teret adva a párkapcsolatoknak melyben a nő végzettsége a magasabb. A részletes, végzettség szerint megvizsgált keresztátlák alapján kijelenthető, hogy a homogámia egyre inkább két diplomás személy párkapcsolatát jelenti, míg a hipergám és hipogám párok tagjai többnyire egymáshoz közeli, és ritkán egymástól távoli (például szakmunkás nő és diplomás férfi) csoportokból valók. A hipergámia eltűnése és a hipogámia megjelenése kiemelten a nemek szerinti végzettségi szintek változásával függ össze: azon kohorszokban, ahol magasabb a női végzettségi előny, ott nagyobb a hipogámia elterjedtsége is. Eme eredmény megerősíti az oktatás-specifikus párválasztási kényszerhatás jelenlétét hazánkban is, valamint a párkapcsolati piac makrostruktúra elméletét.

A harmadik kutatói kérdés vizsgálata során keresztátlákra épülő log-lineáris és log-multiplikatív modelleket hasonlítottam össze (Agresti 2019). Az elemzésből látható, hogy a pár tagjainak végzettsége között az idősebb kohorszokhoz képest a fiatalabbakban nagyobb az asszociáció erőssége, azaz, a párválasztási mintázatok egyre kevésbé véletlenszerűek. Ez az adott végzettség alapú csoportokba tartozó személyek párválasztási lehetőségeinek korlátozódását jelenti Magyarországon.

Végül, az ESS adatai alapján a magyar eredményeket 26 másik ország trendjeivel vettem össze. Az elemzések tanulsága szerint a Magyarország esetében látottak nem egyediek, hanem elterjedtek Európában: szinte minden elemzett országban az 1980-ban és utána születettek kohorszában a nőknek már stabil végzettségi előnye volt, és a hipogám párok aránya nagyobbak mutatkozott, mint a hipergámoké. Az összeurópai helyzettel egyedül Svájc, Ausztria, Németország és Szlovákia mutatott bizonyos mértékű eltérést. Ezen eredmények megerősítették a korábbi nemzetközi irodalom megállapításait is (Esteve, García-Román és Permanyer 2012; Esteve et al. 2016).

Párválasztás és párkapcsolati minőség

A párválasztás és a párkapcsolati minőség kapcsolatát keresztmetszeti és longitudinális nézőpontból is megvizsgáltam, a KSH-NKI által rendelkezésre bocsájtott Életünk fordulópontjai panelkutatás adatbázisainak felhasználásával. Az elemzésekben kontrollváltozóként számos egyéni, párkapcsolat-specifikus és társadalmi-gazdasági változó is bevonásra került.

A keresztmetszeti analízisek során ordinális regressziós modelleket alkalmaztam, melyek magyarázott változója az egyén szubjektív elégedettsége volt a párkapcsolattal (Korosteleva 2019). Az eredmények tanulsága szerint a végzettség szerint hipogám nőkhöz képest azon nők, akik homogám (+20%) vagy hipergám (+41%) kapcsolatban éltek szignifikánsan nagyobb valószínűséggel értek el magasabb elégedettségi

szinteket. A férfiak esetében a pár tagjainak relatív végzettsége nem rendelkezett hatással.

A fő modellek mellett a relatív végzettség alternatív specifikációját is megvizsgáltam, melyben a hipergám és hipogám párokat tovább bontottam közeli (szomszédos végzettségi kategóriákból valók) és távoli (nem szomszédos kategóriákból valók) párkapcsolatban élőkre. A nők esetében a pontbecslések egy sajátos mintázatra utaltak: a hipogám kapcsolatokhoz képest a homogámia (+31%), nagyobb mértékben a közeli hipergámia (+52%), és legnagyobb mértékben a távoli hipergámia (+72%) járt együtt nagyobb elégedettséggel. A férfiak esetében a részletes változó sem mutatott szignifikáns hatást. Összességében, a keresztmetszeti modellek igazolták a homogámia és hipergámia pozitív hatását a nőknél, és bizonyos eredmények a hipergámiát hangsúlyozzák, mint a leginkább előnyös elrendeződést a nők párkapcsolati minősége szempontjából.

A keresztmetszeti modellek mellett csoport-alapú pályaelemzést is végeztem (Nagin 2005). Ennek célja az volt, hogy feltárjam a párkapcsolati minőség időbeli alakulásának domináns pályáit (a kapcsolat 0. és 45. éve között), és hogy megvizsgáljam mely tényezők hajlamosítják az egyéneket egy bizonyos pálya követésére. A pályaelemzés nemenként kettő-kettő elkülönülő, másodfokú elégedettség-pályát tárt fel. A férfiak esetében a válaszadók közel fele egy „magas” minőségű, és a másik fele egy „közepes” pályát követett. Mindkét esetben a párkapcsolati minőség enyhén csökkent a kapcsolat 20-25. évéig, mely után növekedett

– a „magas” pályát követő férfiak esetében a kiindulópont viszont egy magasabb átlagérték volt, és a csökkenés kisebbnek bizonyult. A nőknél egy „magas” és egy „alacsony” pálya volt megfigyelhető. Előbbi esetében a férfi magas pályához hasonlóan az egyének a kapcsolat 20-25. évéig egy magas szintről minimálisan csökkenő elégedettségéről számoltak be, mely később újra növekedésnek indult. Az „alacsony” pálya esetében, egy kevésbé elégedett kiindulópont után a csökkenés a kapcsolat 30-35. évéig látható, mely után csak minimális növekedés mutatkozik.

A domináns pályák feltárása után megvizsgáltam a hajlamosító tényezők szerepét is. A nőknél ismét látható, hogy a kontrollváltozók bevonása mellett a homogámia (+35%), valamint a hipergámia (+69%) (a pontbecslés szerint utóbbi nagyobb mértékben) növeli annak a valószínűségét, hogy az egyén a magas elégedettségi pályát követi. A férfiak esetében nem volt hatása a relatív végzettségnek a pályakövetés valószínűségére.

A párok kapcsolatok minőségére vonatkozó *1. hipotézist* tehát a keresztmetszeti modellek és a pályaelemzés eredményei csak a nők esetében igazolták, továbbá, a modellek pontbecslései esetükben a hipergámia kiemelten pozitív hatására utaltak.

A párok kapcsolat felbomlása

A párválasztás és a kapcsolatok stabilitásának kérdését szintén az Életünk fordulópontjai panelkutatás adatainak felhasználásával vizsgáltam. A leíró statisztikák mellett a

túléléselemzésben gyakran használt Kaplan-Meier görbék, valamint Cox regressziókat alkalmaztam (Kaplan-Meier 1958; Hosmer, Lemeshow és May 2008; Moore 2016). Mivel az adatbázis nem tette lehetővé, hogy az 1. és 2. hullám között felbomlott élettársi kapcsolatok esetében pontosan meghatározzuk a szétválás okát, ezért elemzéseimet külön a házásokra, és külön az 50 év alatti élettársi kapcsolatban élőkre végeztem el. Csakúgy, mint a minőségre fókuszáló elemzések során, ez esetben is számos egyéni, párkapcsolat-specifikus és társadalmi-gazdasági változó hatását kontrolláltam.

Az egyszerű, a házasságok felbomlási esélyének időbeli változását vizsgáló görbék tanulsága szerint a végzettség szerint hipergám vagy homogám párkapcsolatban élő férfiak és nők is kisebb eséllyel bontják fel kapcsolatukat, mint a hipogám kapcsolatokban lévők. A részletes változót alkalmazó görbék szerint a távoli hipogámia (jelentős női előny) növeli leginkább a házasság felbomlásának valószínűségét, míg a távoli hipergám (jelentős férfi előny) házasságok a legstabilabbak.

A többváltozós modellek a nőknél megerősítették a görbékénél látott eredményeket. A nők esetében a hipogámiához képest a homogámia (-27%) és a hipergámia (-28%) is hasonló, szignifikáns mértékben csökkentette a házasság instabilitását. Továbbá, a részletes modellek a minőség elemzése során látott mintához hasonló mutattak, azaz, a nők számára párjuk növekvő végzettségi előnye növekvő hozzáadott stabilitással jár. A férfiak esetében azonban a görbékénél

látott eredményeknek ellentmondva a hatás nem volt kimutatható a többváltozós modellekben. Ennek oka, hogy a születési kohorsz kontrollálásával a férfiaknál a relatív végzettség hatása inszignifikánssá vált, azaz, a görbék esetében látott eredmények a kohorsztagság befolyását mutatták ki. Összefoglalva, a 2. *hipotézis* csak a nők esetében bizonyult igaznak, és a pontbecslések ez alkalommal is a hipergámia hozzáadott pozitív hatását mutatták a homogámiához képest.

Végül, a mintában megmutatkozó alacsony számuk miatt az élettársi kapcsolatban élők esetében csak a túlélésgörbék elemzésére tértem ki. Az adatok alapján látható, hogy a nem házas nők esetében is a hipergámia és homogámia nagyobb stabilitással jár együtt, ugyanakkor, utóbbi pozitív befolyása mutatkozik a legmagasabbnak. Az élettársi kapcsolatban élő férfiaknál nem volt hatása a relatív végzettségnek. Így, a 2. *hipotézis* az élettársi kapcsolatban élő nőknél került megerősítésre, míg a férfiaknál nem.

Következtetések

A dolgozat eredményei szerint csakúgy, mint Európa legtöbb országában, a nők növekvő végzettségi előnyéből fakadóan hazánkban is növekszik a végzettség szerint hipogám (női előny) párkapcsolatok aránya, míg a hipergámia (férfi előny) háttérbe szorul. Figyelembe véve, hogy a pár tagjainak végzettsége között a modellek szerint nő az asszociáció (azaz, a párválasztási mintázatok egyre merevebbnek mondhatók), a párválasztási folyamatok tanulmányozása mellett eme

eredmény kiemelten fontos a magyar társadalom normarendszere és struktúrája szempontjából.

Előbbi esetében, mivel a hipogámia terjedése összefügg a női családfők növekvő arányával (Esteve et al. 2016), így a nemi szerepek változhatnak: a férfiak beléphetnek a hagyományosan női szerepekbe (ahogy erre a gyereknevelés tekintetében már utalnak eredmények, lásd Spéder 2011), míg a nők a maszkulin szférában törhetnek további utat maguknak. Ugyanakkor, a normarendszer dualitása továbbra is megmaradhat, tovább terhelve a gyermeket nevelő, háztartást fenntartó, időseket gondozó nőket a fő családfenntartói szereppel.

A társadalmi struktúra aspektusából, mivel a párválasztás két bizonyos mennyiségű erőforrással rendelkező személy kapcsolatát hozza létre, így fontos indikátora a társadalmi zártságnak. Az alacsony és magas végzettségűek esetében tapasztalt növekvő homogámia és a nagy végzettségi különbségeket mutató párok ritkasága így a társadalom bezáródására enged utalni. Ha ezt a generáción belüli folyamatot összekapcsoljuk a magyar esetben gyakran tapasztalt magas mértékű generációk közötti immobilitással (Róbert és Bukodi 2004; Bukodi és Goldthorpe 2010), akkor könnyen elképzelhető az egyszerre immobil és homogám személyek arányának növekedése, mely a magyar társadalom jelentős mértékű bezáródását hozhatja el.

A párkapcsolat minősége és stabilitása tekintetében a disszertáció eredményei igazolták a preferencia-elméletek mindkét csoportját, hiszen a

hipogámokhoz képest a hipergám és homogám kapcsolatban élő nők elégedettebbek voltak és kisebb valószínűséggel bontották fel kapcsolatukat. A párkapcsolati piac fontosságát hangsúlyozó elméletek nézőpontjából a nem hipogám kapcsolatban élő nők számára mindkét elrendeződés előnyös és pozitív hatást fejt ki egy olyan piacon, ahol a magas végzettségű férfiak aránya csökken. Az eredmények továbbá összefüggésben lehetnek a Magyarországra normák szempontjából jellemző kettősséggel: a hipergám nők a tradicionálisabb elvárásoknak, míg a homogám nők az egalitáriusabb elvárásoknak felelnek meg, mely előnyös a párkapcsolat minősége és stabilitása szempontjából.

A magyar férfiak esetében a modellek tanulsága szerint nem volt kimutatható hatása a végzettség szerinti párválasztásnak. Ennek több oka is lehet: (1) a férfiak esetében homogénebb volt a párkapcsolattal való elégedettség és kevesebb kapcsolatbomlás volt megfigyelve, így nehezebb kimutatni a feltételezett különbségeket; (2) a magyar férfiak számára a végzettség nem egy releváns tulajdonság párválasztás során; (3) mindhárom vizsgált kapcsolattípus előnyös lehet a férfiaknak, mert a hipergámok beteljesítik a tradicionális szerepeket és elvárásokat, a homogámok az egyenlőségből eredően potenciálisan jobban kommunikálnak, osztják meg a nehézségeket és több közös ponttal rendelkeznek párjukkal, a hipogámok pedig mentesülhetnek a kenyérkeresői szereppel járó stressz alól és elégedettek lehetnek a párkapcsolati piacon jó választásnak mutató partnerükkel; (4) a végzettség,

mint alkalmazott változó nem ragadja meg azt a társadalmi-gazdasági dimenziót, melyre a férfiak párkapcsolati minősége és stabilitásra érzékeny.

A dolgozat eredményei kiindulási pontot jelenthetnek további kutatások számára. A hipogám kapcsolatok terjedése és instabilitása hatással lehet a születések számára; a felsőfokú végzettségűeken belül érdekes kérdés lehet a diszciplínák és intézmények szerinti párválasztás; európai összehasonlításban különleges figyelmet érdemel a bemutatott trendektől eltérő országok (Ausztria, Németország, Svájc és Szlovákia) vizsgálata; továbbá, a minőségre és válásra vonatkozó elemzések más mutatókkal, mintával és módszerrel történő megerősítése fontos jövőbeli iránynak mutatkozik.

Irodalomjegyzék

- Róbert, P. - Bukodi, E. (2004). Changes in intergenerational class mobility in Hungary, 1973-2000. In Breen, R. (Eds.), *Social Mobility in Europe*. Oxford: Oxford University Press (pp. 287-315).
- Bukodi, E. - Goldthorpe, J. H. (2010). Market versus meritocracy: Hungary as a critical case. *European Sociological Review* 26(6), 655-674. DOI: <https://doi.org/10.1093/esr/jcp043>
- Agresti, A. (2019). *An introduction to categorical data analysis*. Third edition. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Becker, G. S. (1973). A theory of marriage: part I. *Journal of Political Economy*, 81(4), 813-846. DOI: <https://doi.org/10.1086/260084>
- Becker, G. S. (1974). A theory of marriage: part II. *Journal of Political Economy*, 82(2), S11-S26. DOI: <https://doi.org/10.1086/260287>
- Becker, G. S. (1985). Human capital, effort and the sexual division of labor. *Journal of Labor Economics*, 3(1), S33-S58. DOI: <https://doi.org/10.1086/298075>
- Becker, G. S. (1991 [1981]). *A Treatise on the Family*. Enlarged Edition. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Blau, P. M. (1977). A macrosociological theory of social structure. *The American Journal of Sociology*, 83(1), 26-54. DOI: <https://doi.org/10.1086/226505>
- Csányi, G. (2019). Genderrezsím és „nőpolitika” Magyarországon 2008-2018. Történeti politikai gazdaságtani elemzés. *Fordulat*, 2019(26), 116-141.

- Csermákné, J. (1991). Házasság és család; a demográfiai változások újabb irányvonalai és összefüggései. *Demográfia*, 34(1-2), 87-112.
- Csermákné, J. (1996). Házasság és válás Magyarországon, 1870-1994. *Demográfia*, 39(2-3), 108-136.
- Dupcsik, CS. - Tóth, O. (2008). Feminizmus helyett Familizmus. *Demográfia*, 51(4), 307-328.
- Edwards, J. N. (1969). Familial behavior as social exchange. *Journal of Marriage and Family*, 31(3), 518-526. DOI: <https://doi.org/10.2307/349775>
- Emerson, R. M. (1976). Social exchange theory. *Annual Review of Sociology*, 2(1), 335-362. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.so.02.080176.002003>
- England, P. (2006). Toward gender equality: Progress and bottlenecks. In Blau, F.D. - Brinton, M. C. - Grusky, D. B. (Eds.), *The Declining Significance of Gender?* New York, NY: Russell Sage (pp. 245-264).
- England, P. (2010). The gender revolution: uneven and stalled. *Gender & Society*, 24(2), 149-166. DOI: <https://doi.org/10.1177/0891243210361475>
- Esteve, A. - García-Román, J. - Permanyer, I. (2012). The gender-gap reversal in education and its effect on union formation: The end of hypergamy? *Population and Development Review*, 38(3), 535-546. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2012.00515.x>
- Esteve, A. - Schwartz, C. R. - Van Bavel, J. - Permanyer, I. - Klesment, M. - GarcíaRomán, J. (2016). The end of hypergamy: Global trends and implications. *Population and Development Review*, 42(4), 615-625. DOI: <https://doi.org/10.1111/padr.12012>
- Földházi, E. (2009). Válás. In Monostori, J. - Őri, P. - S. Molnár, E. - Spéder, Zs. (Eds.), *Demográfiai Portré 2009*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Népeségutómányi Kutatóintézet (pp. 19-29).
- Goldscheider, F. K. - Bernhardt, E. - Lappegard, T. (2015). The gender revolution: A framework for understanding changing family and demographic behavior. *Population and Development Review*, 41(2), 207-239. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2015.00045.x>
- Gregor, A. (2016). A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök a 2000-es években Magyarországon. *Socio.hu*, 6(1), 89-111.
- Hatfield, E. - Traupmann, J. - Sprecher, S. - Utne, M. - Hay, J. (1985). Equity and intimate relations: Recent research. In Ickes, W. (Eds.), *Compatible and incompatible relationships*. New York, NY: Springer (pp. 91-117).
- Huston, T. L. - Burgess, R. L. (1979). Social exchange in developing relationships: An overview. In Burgess, R. L. - Huston, T. L. (Eds.), *Social exchange in developing relationships*. New York: Academic Press, 1979 (pp. 3-31).
- Kalmijn, M. (1991). Shifting boundaries: Trends in religious and educational homogamy. *American Sociological Review*, 56(5), 786-800. DOI: <https://doi.org/10.2307/2096256>
- Kalmijn, M. (1998). Inter marriage and homogamy: Causes, patterns, trends. *Annual Review of Sociology*, 24(1), 395-421. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.395>
- Kapitány, B. (2012). Látogató párkapcsolatok Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 22(1), 4-29.

- Levinger, G. (1965). Marital cohesiveness and dissolution: An integrative review. *Journal of Marriage and the Family*, 27(1), 19-28. DOI: <https://doi.org/10.2307/349801>
- Levinger, G. (1976). A Social psychological perspective on marital dissolution. *Journal of Social Issues*, 32(1), 21-47. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1976.tb02478.x>
- Levinger, G. (1979). A social exchange view on the dissolution of pair relationships. In Burgess, R. L. - Huston, T. L. (Eds.), *Social exchange in developing relationships*. New York, NY: Academic Press (pp. 169-197)
- McPherson, J. M. - Smith-Lovin, L. - Cook, J. M. (2001). Birds of a feather: Homophily in social networks. *Annual Review of Sociology*, 2001(27), 415-444. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.27.1.415>
- Mu, Z. - Yeung, W. J. J. (2019). Internal migration, marriage timing and assortative mating: A mixed-method study in China. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46(14), 2914-2936. DOI: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2019.1585009>
- Murinkó, L. - Rohr, A. (2018). Párkapcsolatok, házasságkötés. In Monostori, J. - Óri, P. - Spéder, Zs. (Eds.), *Demográfiai Portré 2018*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal (pp. 9-28).
- Murinkó, L. - Spéder, Zs. (2015). Párkapcsolatok. In Monostori, J. - Óri, P. - Spéder, Zs. (Eds.), *Demográfiai Portré 2015*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet (pp. 9-27).
- Nomes, E. - Van Bavel, J. (2017). Education and marriage: The shift from hypergamy to hypogamy in Belgium, a 20th century cohort analysis. *Revue Quetelet / Quetelet Journal*, 5(2), 37-67. DOI: <https://doi.org/10.14428/rqj2017.05.02.02>
- Parsons, T. (1940). An analytical approach to the theory of social stratification. In Parsons, T. (Eds.), *Essays in sociological theory*. Glencoe, Ill: Free Press (pp. 69-89).
- Parsons, T. (1942). Age and sex in the social structure of the United States. In Parsons, T. (Eds.), *Essays in sociological theory*. Glencoe, Ill: Free Press (pp. 89-104).
- Parsons, T. (1943). The kinship system of the contemporary United States. In Parsons, T. (Eds.), *Essays in sociological theory*. Glencoe, Ill: Free Press (pp. 177-197).
- Parsons, T. (1955a). The American family: Its relations to personality and to the social structure. In Parsons, T. - Bales, R. F. (Eds.), *Family, socialization and interaction process*. Glencoe, Ill: Free Press (pp. 35-133).
- Parsons, T. (1955b). Family structure and the socialization of the child. In Parsons, T. - Bales, R. F. (Eds.), *Family, socialization and interaction process*. Glencoe, Ill: Free Press (pp. 3-35).
- Pető, A. (2018). A nők a tudományban. *Magyar Tudomány*, 179(2018), 550-565. DOI: 10.1556/2065.179.2018.4.9
- Pongráczné, T. - S. Molnár, E. (2011). Nemi szerepek és a közvélemény változásának kölcsönhatása. In Nagy, I. - Pongráczné, T. (Eds.), *Szerepváltozások: Jelentés a Nők és Férfiak Helyzetéről, 2011*. Budapest: Társaság (pp. 192-206).
- Pongráczné, T. (2005). Nemi szerepek társadalmi megítélése. Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat tapasztalatai. In Nagy, I. - Pongráczné, T. - Tóth,

- I. 189 Gy. (Eds.), Szerepváltozások: jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 2005. Budapest: TÁRKI - Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium (pp. 73-86)
- Pongráczné, T. (2009). A Párkapcsolatok jellegzetességei. In Monostori, J. - Óri, P. - S. Molnár, E. - Spéder, Zs. (Eds.), Demográfiai Portré 2009. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet (pp. 9-19).
- Pongráczné, T. (2012). Párkapcsolatok. In Óri, P. - Spéder, Zs. (Eds.), Demográfiai Portré 2012. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet (pp. 11-21).
- Schadt, M. (2011). Esélyegyenlőtlenség a tudományos szférában. In Nagy, I. - Pongráczné, T. (Eds.), Szerepváltozások: Jelentés a Nők és Férfiak Helyzetéről, 2011. Budapest: TáRKI (pp. 49-67).
- Schwartz, C. R. (2013). Trends and variation in assortative mating: Causes and consequences. *Annual Review of Sociology*, 39(1), 451-470. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071312-145544>
- Spéder, Zs. (2005). Az európai családformák változatossága. Párkapcsolatok, szülői és gyermeki szerepek az európai országokban az ezredfordulón. *Századvég*, 10(37), 3-47
- Tardos, K. - Paksi, V. (2020). Tudományos karrierutak kutatói értékelése: Női és férfiperspektívák. In A. Gergely, A. - Kapitány, Á. - Kapitány, G. - Kovács, É. - Paksi, V. (Eds.), *Kultúra, közösség és társadalom: Tanulmányok Tibori Timea tiszteletére*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont - Magyar Szociológiai Társaság (pp. 93-123).
- Tomka, B. (2000). Családféjlődés a 20. századi Magyarországon és NyugatEurópában: Konvergencia vagy Divergencia? Budapest: Osiris.
- Tóth, O. (1999). Családformák és együttélési minták a mai magyar társadalomban. In Pongrácz, T. - Tóth, I. Gy. (Eds.), *Szerepváltozások. Jelentés a Nők és Férfiak Helyzetéről*, 1999. Budapest: TÁRKI, Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkársága (pp. 53-63).
- Utasi, Á. (1996). Házasság és válás középosztályi identitással - praxisok és attitűdök. *Szociológiai Szemle*, 6(2), 57-70.
- Van Bavel, J. (2012). The reversal of gender inequality in education, union formation, and fertility in Europe. *Vienna Yearbook of Population Research* 10, 127-154. DOI: <https://doi.org/10.2307/41941000>
- Vincent-Lancrin, S. (2008). The reversal of gender inequalities in higher education: an on-going trend. In: OECD (Eds.), *Higher Education to 2030, Volume 1, Demography*. OECD Publishing, (pp. 265-298).
- West, C. - Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender & Society*, 1(2), 125- 151.
- Wu, H. F. (2021). Relative income status within marriage and subjective well-being in China: Evidence from observational and quasi-experimental data. *Journal of Happiness studies*, 2020. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10902-020-00237-5>